

О. В. Шубравська,*доктор економічних наук, професор,**завідувач відділу,**E-mail: shubravska@gmail.com**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2109-9308>;***К. О. Прокопенко,***кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,**провідний науковий співробітник,**E-mail: k_prokopenko@ukr.net**ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1456-4432>;***Л. О. Удова,***кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,**старший науковий співробітник,**E-mail: u_lyudmila@ukr.net**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8216-0379>;**відділ форм і методів господарювання в агропродовольчому комплексі,
ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"*

Трансформація продовольчого ринку Європейського Союзу і перспективи України¹

Досліджено напрями розвитку європейського продовольчого ринку та визначено ймовірні тренди його подальших змін. Виявлено основні тенденції вітчизняної зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією на європейському ринку. Оцінено конкурентоспроможність основних товарних груп агропродовольства та на основі цього встановлено перспективні напрями її нарощування за рахунок зростання частки експорту найбільш конкурентоспроможної продукції. Методологічним підґрунтям дослідження є система загальнонаукових і спеціальних наукових методів. В основу дослідження товарної структури та зовнішньоторговельних потоків агропродовольчого сектору покладено економіко-статистичні методи, зокрема балансовий метод, визначення середньгеометричного темпу зміни тощо. Для виявлення порівняльних переваг України в міжнародній торгівлі агропродовольчою продукцією використано метод оцінки конкурентоспроможності кожної товарної групи через індекс Лафея, який показує різницю між нормованим торговельним балансом за окремим товаром і за всіма товарами країни, що торгуються. Дослідження здійснені з використанням даних світової та національної статистики.

Дослідження товарної структури засвідчило негативні зміни у сфері доданої вартості. Частка торгівлі непереробленими товарами зростає за рахунок зниження частки оброблених продуктів, що дозволяє констатувати сировинну спрямованість українського сільськогосподарського експорту. Зазначено, що увага має бути зосереджена на нарощуванні в агропродовольчому експорті питомої ваги продукції з вищою доданою вартістю. Здійснено аналіз порівняльних переваг України щодо європейського ринку на основі розрахунку індекса Лафея, що дозволило розділити товарну структуру експорту на конкурентні та неконкурентні продукти. Підкреслено, що для розширення присутності української агропродукції на європейському ринку необхідно дотримання правил, норм і стандартів ЄС, а також налагодження координації інтересів з країнами ЄС та уникнення конкуренції з європейськими фермерами. Наголошено на необхідності диверсифікації структури виробництва й експорту, розвитку переробки сільськогосподарської продукції, нарощування виробництва сільськогосподарської продукції відповідно до екологічних та кліматичних вимог ЄС.

Ключові слова: агропродовольча зовнішня торгівля, споживання, сталість, товарна структура, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. Продовольчий ринок ЄС зазнає суттєвих трансформацій під впливом таких глобальних викликів, як кліматичні зміни, воєнні конфлікти та наслідки пандемії. У цих умо-

вах рівень економічної та соціальної стабільності суспільства визначається доступністю якісного і безпечного продовольства, а продовольча безпека стає стратегічним пріоритетом для кожної країни.

¹ Статтю підготовлено в Державній установі "Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України" за рахунок бюджетних коштів, спрямованих на забезпечення проведення державними науковими установами наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок за результатами державної атестації.

Саме тому, незважаючи на прогнози щодо уповільнення зростання світової торгівлі, агропродовольчий ринок як чинник глобальної продовольчої безпеки меншою мірою перебуває під тиском цих викликів. Сучасний європейський продовольчий ринок розвивається на засадах концепції сталості та безпеки, а його основними трендами є екологізація агровиробництва, технологічна модернізація, скорочення продовольчих ризиків через диверсифікацію постачань, зростання попиту на органічну і локальну продукцію.

Українська агропродовольча продукція дедалі більше поширює присутність на європейському продовольчому ринку, що свідчить про її відповідність високим вимогам останнього. Сільське господарство України залишається однією з найбільш стійких (навіть під час повномасштабної війни) сфер національної економіки. Аграрний бізнес демонструє високий рівень інтеграції у глобальний економічний простір переважно як експортер аграрної сировинної продукції (кукурудзи, пшениці, насіння олійних культур), а також соняшникового шроту та соняшникової олії. Однак існує можливість подальшого розвитку та зайняття вітчизняними виробниками нових або розширення існуючих перспективних ніш.

Зовнішня торгівля агропродовольчою продукцією як на світовому, так і на регіональних ринках є предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Так, вивченню структурних і динамічних змін у міжнародній торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні присвячено дослідження Ю. Губені та ін. [1]. Конкурентне становище польських та українських виробників продуктів харчування на ринку ЄС та перспективи розвитку їхніх конкурентних переваг детально розглянуті у роботі Л. Амброзяка та ін. [2]. Оцінка впливу Угоди про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Європейським Союзом та Україною (Deep and Comprehensive Free Trade Area, DCFTA) на двосторонню торгівлю агропродовольчою продукцією та внутрішній продовольчий ринок України протягом перших п'яти років

після набуття чинності цього DCFTA здійснена вітчизняними вченими Т. Осташко та ін. [3].

Однак розширення реалізації експортного вітчизняного потенціалу на агропродовольчому ринку ЄС потребує подальшого вивчення особливостей і ризиків, тенденцій розвитку цього ринку та споживання у європейських країнах, а також тенденцій і рівня конкурентоспроможності української аграрної продукції на ньому.

Матеріали та методи. У дослідженні використано дані Державної служби статистики України, які аналізуються з позиції товарної структури. Остання базується на Українській класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД), позиції якої відповідають розробленим для статистиків ЄС позиціям Комплексної номенклатури на рівні восьми знаків. Обсяги українських аграрних зовнішньоторговельних потоків оцінюються у доларах США. Також використовувалися статистичні дані Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAOSTAT), Статистичної організації Європейської комісії (EUROSTAT), Генерального директорату з питань сільського господарства та розвитку сільських територій Європейської комісії (DG AGRI).

Для оцінки конкурентоспроможності окремих видів продукції на європейському ринку застосовано низку кількісних індикаторів та індексів міжнародної торгівлі, серед яких частка на ринку (Market Share – частка товару на певному ринку (ЄС, глобальному, регіональному)), темп зростання експорту (Export Growth Index), а також індекс Лафея (Lafay Index, LFI), який є одним із найпоширеніших показників оцінки міжгалузевої торговельної спеціалізації та конкурентоспроможності окремих товарів. Він показує, чи має країна порівняльну перевагу у торгівлі певним товаром, урахувавши одночасно експорт та імпорт, структуру торгівлі всіма товарами, відносну вагу товару в обігу країни. Це робить його значно точнішим, ніж проста різниця між експортом та імпортом [4].

Для окремих країни i та товару j індекс Лафея розраховується за формулою:

$$LFI_j^i = 100 \cdot \left(\frac{x_j^i - m_j^i}{x_j^i + m_j^i} - \frac{\sum_{j=1}^N (x_j^i - m_j^i)}{\sum_{j=1}^N (x_j^i + m_j^i)} \right) \cdot \frac{x_j^i + m_j^i}{\sum_{j=1}^N (x_j^i + m_j^i)},$$

де N – загальна кількість товарів, що торгуються; x_{ij} та m_{ij} – експорт та імпорт товару j країною i відповідно.

Індекс Лафея визначає внесок окремо взятого товару в нормований торговельний баланс країни, тому сума індексів по всіх товарах повинна дорівнювати нулю. При позитивному значенні індексу можна говорити про існування порівняльних переваг і навпаки. Отже, індекси виявлених порівняльних переваг дозволяють оцінити існуючі та реалізовані переваги в торгівлі, однак

не дають будь-якої оцінки щодо їх майбутньої динаміки [5].

Результати та обговорення. *Стан і тенденції розвитку продовольчого ринку ЄС.* Тенденції розвитку європейського продовольчого ринку загалом збігаються з глобальними трендами, проте мають посилену акцентованість на питаннях сталості, екологізації, кліматичної нейтральності агровиробництва та свідомого споживання продовольчої продукції. Останнє передбачає надання переваги якісним продуктам, виробленим локальними агра-

ріями та з мінімальною шкодою для людей, сільськогосподарських тварин і довкілля, скорочення харчових відходів тощо. Динаміка обсягів виробництва і торгівлі сільськогосподарською (с/г) продукцією в ЄС у 2014–2023 рр. представлена у табл. 1 (складено за даними [6]), з якої видно тенденцію до скорочення агровиробництва в ЄС. Те

саме стосується й експортно-імпорتنних потоків за винятком 2022–2023 рр., коли зовнішня торгівля с/г продукцією у ЄС зростала відчутно швидшими темпами, ніж у світі в цілому (ймовірно внаслідок значного підвищення глобальних продовольчих цін та розширення взаємних торговельних потоків з Україною).

Таблиця 1

Динаміка виробництва та обсягів торгівлі сільськогосподарською продукцією, ЄС, 2014–2023 рр.

Показник \ Рік	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Індекс с/г виробництва, % (2014–2016 = 100%)	99,5	100,2	100,4	101,6	100,7	100,6	101,7	103,0	97,8	96,7
Експорт с/г продукції, базові ціни, млрд дол. США	520,6	454,6	466,4	517,5	542,6	533,7	556,7	631,3	673,9	716,8
Імпорт с/г продукції, базові ціни, млрд дол. США	468,4	407,2	418,0	463,6	487,5	470,3	487,1	550,5	610,8	642,3
Індекс цін виробників на с/г продукцію, % (2014–2016 = 100%)	100,9	100,7	98,4	106,3	109,5	104,2	107,9	126,6	157,1	143,5

Насамперед продовольчий ринок ЄС формує власне сільськогосподарське виробництво, яке нині розвивається під значним впливом еколого-кліматичних настанов, викладених у Європейському зеленому курсі (ЄЗК). Зокрема щодо агросфери ЄЗК передбачає, що до 2030 р. у ЄС має відбутися [7]:

- скорочення на 50% використання пестицидів і на 20% – добрив;
- розширення сільськогосподарських земель під органічним виробництвом (як мінімум до 25% сільськогосподарських угідь);
- скорочення харчових відходів на 50%.

Це формує нову модель ринку, якому притаманне менш інтенсивне виробництво та зростання доданої вартості. Метою ЄС при цьому є поєднання продовольчої та екологічної безпеки й перехід від кількості до якості та стійкості.

Вочевидь така трансформація агровиробництва уповільнить темпи його зростання, що посилюватиметься негативним впливом зміни клімату. Серед основних загроз стабільності європейського ринку Єврокомісія бачить геополітичну нестабільність, кліматичні виклики та еволюцію торговельної політики ключових світових гравців, таких як США та Китай [8]. Незважаючи на уповільнення росту виробництва сільськогосподарських товарів, торгівля залишатиметься активною, що сприятиме утриманню ЄС позиції глобального нетто-експортера ключових продуктів. Сільськогосподарські ринки ЄС залишаться стійкими, зростатиме виробництво зернових (на 4,1% у 2025–2026 рр.), відновиться виробництво оливкової олії й на 6% має зрости виробництво рослинних олій, стабілізується поставки молока і незна-

чно збільшиться виробництво сирів, розширяться перспективи виробництва птиці (очікується зростання на 1,8% на тлі підвищення попиту). Водночас у виробництві фруктів та овочів динаміка є неоднозначною через несприятливі погодні умови, а перспективи виробництва цукру та вина мають тенденцію до зниження. Так, у 2025–2026 рр. потенційне зниження виробництва може становити 8%, що відповідно позначиться на перспективах імпорту. Може скоротитися й виробництво яловичини через зменшення поголів'я великої рогатої худоби, що обмежить експортні можливості ЄС і водночас стимулюватиме імпорт. Згідно з прогнозами Європейської комісії, виробництво свинини і споживчий попит на неї залишаться стабільними. Водночас виробництво баранини й козлятини може скоротитися на 2%, що призведе до зменшення експорту такого м'яса та збільшення імпорту на тлі високих цін, спричинених обмеженою пропозицією та стабільним попитом.

З огляду на посилення євроінтеграційних прагнень України та її зацікавленості у розширенні торгівлі агропродовольчою продукцією з ЄС, важливо визначити і більш віддалені ймовірні тренди розвитку європейського продовольчого ринку. Європейська комісія обґрунтувала їх для середньострокового періоду, зважаючи на очікування щодо розвитку основних чинників попиту і пропозиції на продовольчому ринку ЄС [9]. Ці чинники охоплюють загальне макроекономічне середовище, клімат, сільськогосподарські ресурси, світову торгівлю та споживчий попит. Припускається також, що поточна політична ситуація суттєво не зміниться. Серед трендів розвитку слід виділити те, що сільськогосподарський сектор

ЄС залишатиметься нетто-експортером агропродовольчої продукції (пшениця, ячмінь, м'ясо, молочні продукти, оливкова олія та вино) зі значним внеском у глобальну продовольчу безпеку, а також нетто-імпортером кукурудзи й олійних культур. За прогнозами, ЄС також нарощуватиме вартість агропродовольчого експорту за рахунок збільшення вивозу переробленої продукції (тобто з вищою доданою вартістю), а не через зростання обсягів сировинних товарів.

Водночас потенціал зростання продуктивності європейського сільського господарства обмежуватиметься несприятливим впливом зміни клімату на ключові природні ресурси – воду та ґрунт. Це спричинятиме зниження врожайності та зміщення агрокліматичних зон на північ, що впливатиме на структуру посівних площ окремих сільськогосподарських культур. Крім цього, стримувати зростання урожайності останніх будуть запроваджені Євросоюзом у рамках ЄЗК обмеження щодо використання засобів захисту рослин і добрив.

Наразі відбуваються значні зміни у моделі споживання продовольчої продукції. Так, європейські споживачі прагнуть зменшити продовольчі витрати, проте без шкоди для якості та безпечності продуктів харчування. Очікується певне скорочення споживання м'яса (за рахунок яловичини та свинини) та зростання споживання рослинних білків (зокрема, бобових). Споживання же молочних продуктів має стабілізуватися відповідно до змін звичок (наприклад, зниження споживання питного молока) та розширення нових способів використання молочних продуктів (наприклад, функціональних та збагачених продуктів, молочних інгредієнтів у різних стравах тощо).

Розвиток сільськогосподарського виробництва в ЄС відбуватиметься в умовах стабілізації площ сільськогосподарських та лісових угідь, але зі змінами часток різних типів земель. Так, серед орних культур зростатиме частка бобових та зменшуватиметься частка зернових. Це зумовлено очікуваннями щодо зниження попиту на зернові для кормів та збільшення підтримки доходів фермерів, які вирощують білкові культури. Очікується також зростання площ сільськогосподарських угідь під багаторічними культурами як наслідок значної підтримки агроекологічних практик у рамках Спільної аграрної політики ЄС (САП).

Імовірно є і скорочення виробництва кормів для худоби на основі сільськогосподарських культур унаслідок переходу до більш екстенсивних, але водночас екологічніших виробничих систем (зокрема, багатопільно-трав'яних). При цьому передбачається ефективніше використання кормових ресурсів насамперед унаслідок покращення генетики сільськогосподарських тварин та систем їх годівлі. Водночас попит на корми для птиці може зрости через високий споживчий попит на курей,

які повільно ростуть (тобто потребують більше часу для вирощування порівняно з бройлерами, але мають кращі смакові та поживні якості м'яса, а їх виробництво відповідає вимогам благополуччя тварин).

До 2035 р. очікується поступове скорочення виробництва цукру через зменшення урожайності та площ посіву цукрових буряків. Споживання цукру теж поступово зменшуватиметься через перехід споживачів на харчування з меншим вмістом цукру. Залежність ЄС, який залишиться нетто-імпортером цукру, від його імпорту має знизитися.

Споживання яловичини в ЄС має тенденцію до скорочення через обмежену пропозицію та високі ціни, а також через необхідність дотримання у виробництві принципів сталого розвитку. Це може привести до певного зростання імпорту яловичини до ЄС до 2035 р.

Споживання свіжих фруктів та овочів у ЄС прогнозується стабільним або має зрости до 2035 р. насамперед завдяки підвищенню обізнаності споживачів про переваги переходу на харчування, багате на фрукти та овочі. Оскільки їхнє виробництво зіткнеться з проблемами, пов'язаними з екстремальними погодними явищами, зростанням цін на енергоносії, обмеженнями на використання пестицидів і спалахами чисельності шкідників сільськогосподарських рослин, високоюмовірним є зростання імпорту до ЄС свіжих фруктів, за винятком яблук, та овочів.

Український агропродовольчий експорт на ринку ЄС. До 2022 р. український агропродовольчий експорт щорічно розширював присутність на ринках як ЄС, так і країн Азії та Африки. Частка українського агропродовольства в ЄС стабільно становила близько чверті всіх експортних потоків. За період війни вона суттєво зросла і у 2024 р. досягла 52% усього вітчизняного аграрного експорту. За даними Європейської комісії, у 2024 р. основними експортними товарами були зернові культури (33,8% агроекспорту), олія (23,3%), насіння олійних культур (18,7%). Проти довоєнного періоду, найбільш суттєво зросли надходження на європейський ринок цукру, продуктів переробки овочів, фруктів і горіхів, м'яса, а також свіжих фруктів та ягід. З 2021 р. значно зріс експорт до ЄС яєць та м'яса птиці, продуктів переробки зерна [10]. Таке зростання обсягів експорту з початком війни зумовлено призупиненням дії імпорتنних мит і квот на український експорт до ЄС з метою надання підтримки економіці України. Однак у вересні 2023 р. Польща, Словаччина та Угорщина оголосили про обмеження на імпорт українського зерна. На тлі цього Кабінет Міністрів України постановою від 19.09.2023 р. № 1020 затвердив перелік товарів, експорт яких до Болгарії, Румунії, Словаччини, Угорщини та Поль-

щі підлягає ліцензуванню [11]. Це стосувалося пшениці, кукурудзи, насіння ріпаку і сояшнику.

З жовтня 2025 р. набули чинності зміни до тарифних графіків у взаємній торгівлі між Україною та Європейським Союзом. Рішення 2025/2121 [12], ухвалене в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, запровадило скасування або зменшення ставок ввізного мита та збільшення обсягів тарифних квот для українських агропродовольчих товарів при експорті їх до ЄС. Зокрема, збільшилися квоти на мед, цукор, сухе знежирене молоко, яйця та м'ясо птиці. Також зросли квоти

на перероблену продукцію (висівки, ячмінну крупу та шрот), а з чинних квот на зернові культури виокремлено квоти на борошно [13].

Найбільш значущими імпортерами української агропродукції до ЄС завжди були Іспанія, Нідерланди, Польща, Італія та Німеччина (рис. 2, за даними [14]). З початком воєнних дій напрями експортних потоків змінилися і одним із найбільших імпортерів стала Румунія (хоча, ймовірно, значна частка агропродукції проходила країну транзитом) [15], однак вже у 2024 р. географічна структура вітчизняного експорту відновилася.

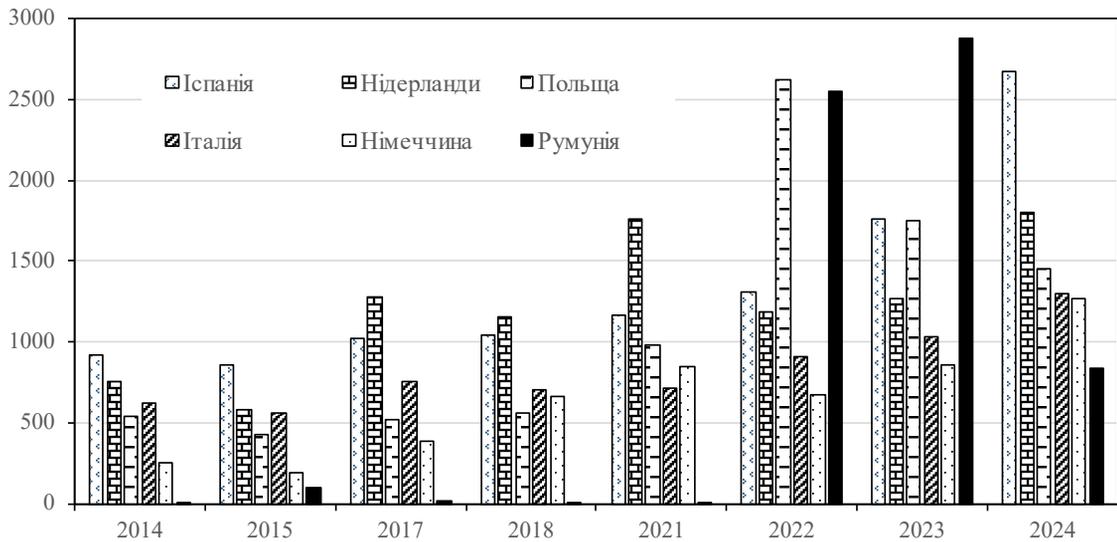

Рис. 1. Динаміка зовнішньої агропродовольчої торгівлі України за основними країнами-імпортерами ЄС, млн дол. США

Слід зазначити, що аграрний сировинний експорт домінує як у загальній структурі експорту, так і в експорті до країн ЄС (табл. 2, розраховано авторами за даними [14]). Це підвищує ризики прибутковості експорту через вищу волатильність кон'юнктури цих ринків. У довоєнний період частка експорту перероблених продуктів поступово зростала і у 2021 р. досягла 44,9%. З початком воєнних дій і насамперед через втрату переробних потужностей вона різко скоротилась (до 33% у 2022 р.). Наразі відновлення та розвиток переробки сприяють поступовому нарощуванню частки переробленої продукції в експорті, також значно зростає її вартість: у 2024 р. – у 2,2 раза до 2019 р. Вартість непереробленої продукції зросла, відповідно, в 1,6 раза. Разом з тим частка переробленого імпорту також демонструє стійку тенденцію до зростання.

У 2024 р. Україна зайняла третє місце (після Бразилії та Великої Британії) серед основних експортерів у ЄС із часткою 7,7% [16]. У 2022–2024 рр., як зазначено вище, українські виробники активно нарощували експорт в країни ЄС зернових культур, олії, насіння олійних, м'яса птиці та яєць, цукру. Найбільш суттєво Україна була представлена на ринку зернових культур, олії, насіння

олійних. Саме тому доцільно зупинитися саме на цих групах товарів.

З 2022 р. Україна значно наростила експорт зернових до країн ЄС. Зокрема, у 2022/2023, 2023/2024 та 2024/2025 маркетингових роках (МР) вона стала основним постачальником пшениці (із часткою 65–70% всієї імпортованої до ЄС пшениці), ячменю (45–55%), кукурудзи (55–67%), сорго (68–97%) [17]. Збільшилися також обсяги експорту солоду (у 2024/2025 МР – друге місце після Великої Британії із часткою 21%). Оцінки свідчать, що найбільш суттєво українська зернова продукція впливає лише на європейський ринок кукурудзи, оскільки частка імпорту цієї продукції з України у внутрішньому споживанні у 2022/2023 МР досягла 20% (у попередньому – 10%). Частка же пшениці зросла із незначущих величин до 5,6%.

Щодо олійних культур та продуктів їх переробки, то Україна займає вагомий позицію на ринку ЄС. Так, наразі Україна є основним експортером ріпакового шроту із часткою 60,2%, сояшникового шроту (63,3%), соєвої олії (42,7%), ріпакової олії (41,0%), сояшникової олії (94,9%) [18]. Водночас на європейському ринку сої домінують США, насіння ріпаку – Австралія, насіння сояшнику – Молдова.

Зовнішня агропродовольча торгівля України з країнами ЄС у розрізі перероблених і неперероблених товарів

Показники	Рік	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2024/2019, %
	Експорт							
Неперероблена продукція, усього (коди УКТЗЕД 1–14), млн дол. США		4827,1	3673,4	4231,5	8642,7	7582,0	7498,6	155,3
Перероблена продукція, усього (коди УКТЗЕД 15–24), млн дол. США		2487,0	2842,1	3442,5	4263,9	4935,3	5349,4	215,1
Усього		7314,1	6515,5	7674,0	12906,6	12517,3	12848,0	175,7
Частка непереробленої продукції, %		66,0	56,4	55,1	67,0	60,6	58,4	88,5
Частка переробленої продукції, %		34,0	43,6	44,9	33,0	39,4	41,6	122,4
Імпорт								
Неперероблена продукція, усього (коди УКТЗЕД 1–14), млн дол. США		1088,0	1260,9	1412,2	1285,1	1294,0	1372,0	126,1
Перероблена продукція, усього (коди УКТЗЕД 15–24), млн дол. США		1752,9	2014,5	2351,9	1843,4	2340,9	2604,8	148,6
Усього		2840,9	3275,4	3764,1	3128,5	3634,9	3976,8	140,0
Частка непереробленої продукції, %		38,3	38,5	37,5	41,1	35,6	34,5	90,1
Частка переробленої продукції, %		61,7	61,5	62,5	58,9	64,4	65,5	106,2

Конкурентоспроможність експортних товарних груп агропродовольчої продукції. Для виявлення порівняльних переваг аграрної продукції на продовольчому ринку ЄС ми використовуємо індекс Лафея. Оцінка здійснювалася за кожною з товар-

них груп 1–24 щодо загального експорту товарів за 2018–2024 рр. (табл. 3, розраховано авторами за даними [14]). У таблиці товарні групи 1–24 зранжовані відповідно до значень індекса Лафея за 2024 р. від найбільш конкурентних до неконкурентних.

Таблиця 3

Конкурентоспроможність товарних груп українського агропродовольчого експорту на ринку ЄС (індекс LFI)

Назва товарної групи	Рік	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
		2	3	4	5	6	7	8
Конкурентні групи								
10 зернові культури		5,2359	6,0454	4,5200	3,4468	8,2332	8,9953	7,5653
15 жири та олії тваринного або рослинного походження		2,6945	3,5528	4,7365	4,2496	5,2980	5,7792	6,4344
12 насіння і плоди олійних рослин		2,5700	3,4001	3,0540	2,5040	4,9756	3,6354	4,4733
23 залишки і відходи харчової промисловості		0,9001	0,8761	0,7504	0,3861	0,3830	1,0611	1,1067
02 м'ясо та їстівні субпродукти		0,2489	0,1823	0,0316	0,0170	0,2661	0,6079	0,6367
17 цукор і кондитерські вироби з цукру		0,0830	0,0846	0,1420	0,0394	0,2995	0,8733	0,4991
08 їстівні плоди та горіхи		0,2160	0,1519	0,2193	0,3842	0,2754	0,2014	0,3869
20 продукти переробки овочів		0,0034	-0,0046	0,0447	-0,0629	-0,0525	-0,0189	0,2359
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед		0,0702	-0,0427	-0,2272	-0,3146	0,0216	0,0170	0,1338
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості		0,0388	0,0318	0,0248	0,0119	0,0772	0,1465	0,0708
14 рослинні матеріали для виготовлення		0,0810	0,1228	0,1181	0,0328	0,0593	0,0898	0,0628
19 готові продукти із зерна		-0,0797	-0,1073	-0,1147	-0,1661	-0,1857	-0,0107	0,0441

1	2	3	4	5	6	7	8
05 інші продукти тваринного походження	0,0038	0,0078	0,0087	0,0065	0,0085	0,0091	0,0092
Неконкурентні групи							
13 шелак природний	-0,0308	-0,0269	-0,0271	-0,0190	-0,0190	-0,0220	-0,0189
06 живі дерева та інші рослини	-0,0550	-0,0612	-0,0772	-0,0953	-0,0671	-0,0532	-0,0646
07 овочі	0,1657	0,0473	0,0175	-0,0718	-0,2680	-0,1348	-0,0756
16 продукти з м'яса, риби	-0,0707	-0,0922	-0,1228	-0,1250	-0,1333	-0,1062	-0,0960
03 риба і ракоподібні	-0,1620	-0,1760	-0,1688	-0,1187	-0,1167	-0,0822	-0,1010
01 живі тварини	-0,1500	-0,1485	-0,1606	-0,1528	-0,1139	-0,1191	-0,1055
18 какао та продукти з нього	-0,2469	-0,2224	-0,2684	-0,3056	-0,1833	-0,1353	-0,1442
09 кава, чай	-0,1405	-0,1597	-0,2139	-0,1815	-0,2252	-0,1898	-0,2095
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	-0,5693	-0,5932	-0,6190	-0,4810	-0,3672	-0,2977	-0,3035
21 різні харчові продукти	-0,5135	-0,4878	-0,5323	-0,5383	-0,4369	-0,3450	-0,3613
24 тютюн і промислові замітники тютюну	-0,3601	-0,5390	-0,6531	-0,6369	-0,3971	-0,5236	-0,5198

На європейському ринку Україна має значні порівняльні переваги для таких груп: 10 зернові культури і 15 жири та олії тваринного або рослинного походження; 12 насіння і плоди олійних рослин; 23 залишки та відходи харчової промисловості. Певні порівняльні переваги притаманні для груп: 02 м'ясо та їстівні субпродукти, 17 цукор і кондитерські вироби з цукру, 08 їстівні плоди та горіхи, 20 продукти переробки овочів, 04 молоко та молочні продукти, яйця птиці, натуральний мед. За всіма цими групами конкурентоспроможність за досліджуваній період суттєво зростає. Водночас за цей самий період український аграрний експорт втратив порівняльні переваги на європейському ринку для групи 07 овочі, а також не набув переваг для ще 10 товарних груп, вітчизняне виробництво за якими переважно не представлене на європейському ринку. Погіршення позицій України на ринку овочів найімовірніше відбулося через воєнні дії, зокрема втрату значної частини посівних площ під овочами у південних регіонах країни, а також високий рівень конкуренції на європейському ринку з боку третіх країн зі сприятливішими умовами виробництва, необхідність дотримання європейських стандартів якості, збільшення витрат на сертифікацію продукції тощо.

Грунтуючись на аналізі зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією України, можна

розділити товарну структуру експорту на конкурентні та неконкурентні продукти. Товари з високим рівнем конкурентоспроможності визначені на основі аналізу індексу LFI (див. табл. 3), а також за розрахунком відповідних балансів. Товарні групи розглядаються як конкурентні, якщо вони мають позитивний торговельний баланс, або для них індекс LFI є позитивним. Поділ товарів на конкурентні та неконкурентні дає лише приблизну оцінку. LFI оцінює структурну порівняльну перевагу, а не обсяги торгівлі. Індекс показує, наскільки частка певної товарної групи у структурі вітчизняного експорту до ЄС перевищує її частку у вітчизняному імпорті з ЄС. У такий спосіб характеризується порівняльна перевага відносної структурної спеціалізації товарної групи, а не чистий торговельний баланс. Тому, наприклад, групи 04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед та 19 готові продукти із зерна мають порівняльні переваги на європейському ринку, але Україна імпортує більше цього товару, ніж експортує. Точна ідентифікація конкурентних та неконкурентних товарних структур потребує глибшого аналізу, що виходить за межі цього дослідження. Наведені вище підходи дозволяють виявити такі конкурентні та неконкурентні агрегати (табл. 4, розраховано авторами).

Таблиця 4

**Українська агропродовольча торгівля
(сума балансів конкурентних і неконкурентних товарних груп)**

(млн дол. США)

Показник	Рік	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
	Конкурентні групи		4740,6	5767,6	4702,6	5522,2	11022,7	10368,4
Неконкурентні групи		-1035,0	-1294,4	-1462,6	-1612,3	-1244,6	-1486,1	-1711,6

Ця таблиця, що описує останні сім років торгівлі України на європейському агропродовольчому ринку, дає авторам змогу зробити такі висновки. Постійно зростає позитивне сальдо торгівлі українськими агропродовольчими товарами свідчить про те, що в ній превалює експорт конкурентних товарів. За нашими оцінками, це підтверджує і середньгеометричний темп зміни балансу, який за досліджуваній період для конкурентних товарів становив 1,14, а для неконкурентних – 1,09.

У товарній структурі останніми роками спостерігається більш виражена концентрація на окремих товарних позиціях. Український агропродовольчий експорт базується на відносно невеликій кількості товарних груп, які формують значну частину вартості. Серед них – зернові, рослинні жири та олії, олійні культури, залишки та відходи харчової промисловості, м'ясо та м'ясні продукти, цукор та кондитерські вироби з цукру. За досліджуваній період свої позиції зміцнили такі групи: продукти переробки овочів, фрукти та горіхи, готові продукти із зерна. Суттєво покращити свої конкурентні позиції може продукція борошномельної промисловості завдяки як існуючому виробничому потенціалу, так і прийнятним змінам до тарифних графіків у взаємній торгівлі між Україною та Європейським Союзом. Критичні негативні значення LFI були виявлені у торгівлі кавою та чаєм, алкогольними та безалкогольними напоями, різними харчовими продуктами, тютюном та його заміниками. Ключовою рисою української агропродовольчої торгівлі є зростаюча конкурентоспроможність сировинних товарів.

Висновки. Основними сучасними трендами розвитку продовольчого ринку ЄС, які необхідно враховувати українським агровиробникам та експортерам, орієнтованим на цей ринок, є:

- уповільнення зростання сільськогосподарського виробництва під впливом зміни клімату і споживчих уподобань, а також фокусування на забезпеченні стійкості й екологізації агрогосподарування;
- покращення основних індикаторів кліматичних та екологічних наслідків сільськогосподарського виробництва, зокрема скорочення викидів вуглецю й аміаку, зменшення ерозії ґрунтів і надлишку в них азоту тощо;
- збереження Євросоюзом у коротко- і середньостроковій перспективах сильних позицій

як нетто-експортера ряду основних продовольчих товарів, зокрема зернових, м'ясо-молочних продуктів, оливкової олії, вина, а також прагнення до зменшення залежності як нетто-імпортера щодо кукурудзи й олійних культур; посилення тренду на експорт продукції з вищою доданою вартістю;

- скорочення споживання тваринних білків на противагу розширенню споживання альтернативних (рослинних) білків з огляду на посилення прагнення населення ЄС до здорового харчування;
- зниження попиту на зернові для кормів через скорочення попиту на ряд видів тваринницької продукції, а також внаслідок переходу до більш екологічних виробничих систем і підвищення ефективності використання кормових ресурсів у результаті покращення генетики сільськогосподарських тварин;
- перехід до стійкого й інноваційного продовольчого ринку через зосередження уваги на контролі продовольчих резервів і стратегічних запасів, посиленні стандартів безпечності продукції (зокрема на її простежуваності, вмісті у ній ГМО) та науковому управлінні ризиками, пов'язаними з харчовими продуктами і кормами.

Покращення використання потенціалу агропродовольчого експорту України вимагає урахування перспектив її вступу до ЄС, що потребує дотримання правил, норм і стандартів ЄС. Водночас необхідне налагодження координації інтересів з країнами ЄС щодо інтеграції української сільськогосподарської продукції до європейських товарних агропродовольчих ринків та уникнення конкуренції з європейськими фермерами. Можливості для вітчизняного агробізнесу в контексті європейської інтеграції вбачаються насамперед у такому: диверсифікація структури виробництва та експорту; розвиток переробки сільськогосподарської продукції; прискорення переходу до інноваційних ресурсозберігаючих технологій виробництва; регулювання транзитних потоків; збільшення експорту на міжнародні ринки; зростання частки сільськогосподарської продукції, вирощеної в Україні відповідно до екологічних та кліматичних вимог ЄС.

У ході подальших досліджень доцільно оцінити перспективи української агропродовольчої продукції на світовому ринку з урахуванням глобальних трендів і сучасних трансформацій вітчизняного агровиробництва.

References

1. Hubeni, Y., Krupa, V., & Zelisko, N. (2024). Structural and Dynamic Changes in International Trade in Agricultural Products in Ukraine. *Problemy Rolnictwa Światowego – Problems of World Agriculture*, 24 (1), 35–46. <https://doi.org/10.22630/PRS.2024.24.1.3>
2. Ambroziak, Ł., Szczepaniak, I., & Bułkowska, M. (2024). Competitive Position of Polish and Ukrainian Food Producers in the EU Market. *Agriculture*, 14 (12), 2104. <https://doi.org/10.3390/agriculture14122104>

3. Ostashko, T., Kobuta, I., Olefir, V., & Lienivova, H. (2022). Evaluation of the results and analysis of the impact of the DCFTA with the EU on agricultural trade in Ukraine. *Agricultural and Resource Economics*, 8 (4), 86–108. <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.04.04>
4. Lafay, G. (1992). The measurement of revealed comparative advantages. *International Trade Modeling*. M. G. Dagenais, P.-A. Muet (Eds). (p. 209–234). London: Chapman & Hall/CRC.
5. Vollrath, T. (1991). A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 130, 265–280. <https://doi.org/10.1007/BF02707986>
6. FAOSTAT. Data. Trade. www.fao.org. Retrieved November 11, 2025 from <https://www.fao.org/faostat/en/#data>
7. *European Commission*. (14 October 2024). The European Green Deal. Retrieved November 26, 2025 from https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/story-von-der-leyen-commission/european-green-deal_en
8. *European Commission*. (28 July 2025). Short-term outlook of EU agricultural markets: resilience amid geopolitical instabilities and climatic variability. Retrieved November 24, 2025 from https://agriculture.ec.europa.eu/media/news/short-term-outlook-eu-agricultural-markets-resilience-amid-geopolitical-instabilities-and-climatic-2025-07-28_en
9. *European Commission*. (16 December 2025). EU agricultural outlook, 2024–2035. Medium-term. Retrieved December 24, 2025 from https://agriculture.ec.europa.eu/data-and-analysis/markets/outlook/medium-term_en
10. *European Commission*. (16 April 2025). Directorate-General for Agriculture and Rural Development. Agri-Food Trade Statistical Factsheet. Retrieved December 16, 2025 from https://agriculture.ec.europa.eu/document/download/80d34c28-dcd7-45b3-8c01-18756cf4cb26_en?filename=agrifood-ukraine_en_0.pdf
11. Pro zdiisnennia veryfikatsii ta pohodzhennia eksportu okremykh silskohospodarskykh tovariv do Respubliky Bolhariia, Rumunii, Slovatskoi Respubliky, Uhorschyny ta Respubliky Polshcha: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19 veresnia 2023 r. № 1020. [On verification and approval of exports of certain agricultural goods to the Republic of Bulgaria, Romania, the Slovak Republic, Hungary, and the Republic of Poland. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of September 19, 2023 No. 1020]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved November 15, 2025 from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1020-2023-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
12. European Union. (16.10.2025). Council Decision (EU) 2025/2121 of 13 October 2025 on the position to be taken on behalf of the European Union within the Association Committee in Trade Configuration established by the Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part, as regards the reduction and elimination of customs duties. *Official Journal of the European Union, L series*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2025/2121/oj/eng>
13. *European Union*. (2025). Proposal for a COUNCIL DECISION on the position to be taken on behalf of the European Union in the Association Committee in Trade Configuration established by the Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States of the one part, and Ukraine, of the other part, as regards reduction and elimination of customs duties. COM/2025/450 final. Retrieved November 30, 2025 from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202502121
14. Ofitsiynyi vebсайт Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Zovnishnoekonomichna diialnist [Official website of the State Statistics Service of Ukraine. International economic activity and balance of payments]. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved November 4, 2025 from https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm [in Ukrainian].
15. Shubravska, O., Prokopenko, K., Krupin, V., & Wojciechowska, A. (2024). Challenges and opportunities for the development of Ukrainian agriculture in the context of EU enlargement. *Studies in Agricultural Economics*, 126, 2, 57–65. <https://doi.org/10.7896/j.2833>
16. *European Commission*. (2025). Agri-Food Trade Statistical Factsheet. European Union – Ukraine. agriculture.ec.europa.eu. Retrieved December 5, 2025 from https://agriculture.ec.europa.eu/document/download/80d34c28-dcd7-45b3-8c01-18756cf4cb26_en?filename=agrifood-ukraine_en_0.pdf
17. *European Commission*. (2025). Crops market observatory. agriculture.ec.europa.eu. Retrieved December 5, 2025 from https://agriculture.ec.europa.eu/data-and-analysis/markets/overviews/market-observatories/crops_en
18. *European Commission*. (May 23, 2025). DG Agri Dashboard: Oilseeds. circabc.europa.eu. Retrieved December 8, 2025 from https://circabc.europa.eu/sd/a/2c8378ab-c686-449d-9dd1-65371ab30889/Oilseeds-dashboard_en.pdf

O. V. Shubravska,*DSc in Economics, Professor,**Head of the Department,**E-mail: shubravska@gmail.com**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2109-9308>;***K. O. Prokopenko,***PhD in Economics, Senior Researcher,**Leading Research Fellow,**E-mail: k_prokopenko@ukr.net**ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1456-4432>;***L. O. Udova,***PhD in Economics, Senior Researcher,**Senior Research Fellow,**E-mail: u_lyudmila@ukr.net**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8216-0379>;**Department of Forms and Methods of Management in the Agro-Food Complex,**State Organization "Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine"*

Transformation of the European Union Food Market and Prospects for Ukraine

The study examines the directions of development of the European food market and identifies the probable trends of its further transformation. It reveals the main tendencies of Ukraine's agri-food foreign trade in the European market, assesses the competitiveness of the key agri-food commodity groups, and, on this basis, determines promising directions for enhancing competitiveness through increasing the share of exports of the most competitive products. The methodological framework of the study is based on a system of general scientific and specialized research methods. The analysis of the commodity structure and foreign trade flows of the agri-food sector relies on economic and statistical methods, in particular the balance method and the calculation of the geometric mean growth rate. To identify Ukraine's comparative advantages in international trade in agri-food products, the study employs a competitiveness assessment method for each commodity group based on the Lafay Index, which measures the difference between the normalized trade balance of a specific product and that of all traded products of the country. The research is conducted using data from international and national statistical sources.

The analysis of the commodity structure indicates negative changes in the value-added dimension. The share of trade in unprocessed commodities is increasing at the expense of a declining share of processed products, which allows for the conclusion that Ukraine's agricultural exports remain predominantly raw-material oriented. It is emphasized that policy efforts should be focused on increasing the proportion of products with higher value added in agri-food exports. A comparative advantage analysis of Ukraine in relation to the European market is conducted based on the calculation of the Lafay Index, which makes it possible to classify the export commodity structure into competitive and non-competitive products. It is stressed that expanding the presence of Ukrainian agri-food products in the European market requires compliance with EU rules, regulations, and standards, as well as coordination of interests with EU member states and the avoidance of direct competition with European farmers. The study highlights the necessity of diversifying the structure of production and exports, developing agricultural processing, and expanding agricultural output in line with the environmental and climate requirements of the European Union.

Key words: *agri-food foreign trade, consumption, sustainability, commodity structure, competitiveness.*

Бібліографічний опис для цитування:

Шубравська О. В., Прокопенко К. О., Удова Л. О. Трансформація продовольчого ринку Європейського Союзу і перспективи України. *Статистика України*. 2025. № 4. С. 39–48. Doi: 10.31767/su.4(111)2025.04.04

Bibliographic description for quoting:

Shubravska, O. V., Prokopenko, K. O., & Udova, L. O. (2025). Transformatsiia prodovolchoho rynku Yevropeiskoho Soiuzu i perspektyvy Ukrainy [Transformation of the European Union Food Market and Prospects for Ukraine]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 4, 39–48. Doi: 10.31767/su.4(111)2025.04.04 [in Ukrainian].